

Institutul de
Politici Publice

**Cum și de ce Guvernele Moldovei și Ucrainei trebuie să amendeze Programul
Strategic de Acțiuni pentru Bazinul Hidrografic al fluviului Nistru pe perioada
anilor 2021-2035?**

Opt amendamente mici care pot preveni costuri mari.

Policy Brief

ION EFROS

**Analist asociat pe probleme de energie, mediu și riscuri climatice
*Institutul de Politici Publice, Republica Moldova***

Chișinău 2021

Institutul de
Politici Publice

© Toate drepturile rezervate. Opiniile exprimate în acest studiu aparțin autorului și nu reflectă neapărat punctul de vedere al Institutului de Politici Publice. Diseminarea acestui Policy Brief este încurajată cu mențiunea autorului.

SUMAR.....	3
INTRODUCERE.....	4
1. Materialul analitic limitat care stă la baza Programului.....	5
2. Includerea selectivă în Program a Directivelor Europene.....	6
3. Pădurile și împădurirea – veriga slabă a Programului.....	9
4. Schimbările climatice – un factor real tratat unidimensional.....	9
5. Construcțiile hidraulice.....	11
6. Infrastructură verde vs infrastructura gri.....	12
7. Mecanismele de compensare.....	13
8. Semnarea în grabă și legalitatea Programului.....	14
RECOMANDĂRI.....	15
CONCLUZII.....	16

INTRODUCERE

La 31 martie 2021 a fost semnat Programul Strategic de acțiuni pentru bazinul hidrografic al fluviului Nistru pentru anii 2021 - 2035. Semnarea a fost anunțată de partea ucrainiană printr-o postare pe Facebook a Viceministrului Mediului din Ucraina, Mihailo Horev și contrasemnat de Secretarul de Stat pe chestiuni de Mediu din Republica Moldova, Ghenadie Iurco.

Deși un astfel de Program bazinal era necesar, căci el reprezintă o practică obișnuită în guvernarea bazinelor hidrografice la nivel european, în special după votarea de către Parlamentul European a Directivei 2000/60/EC privind cadrul de politică comunitară în domeniul apelor, semnarea Programului dedicat bazinului hidrografic al Nistrului s-a făcut în grabă, cu multe scăpări și inconsistențe din partea Moldovei care vor avea costuri sociale și economice mari, dacă nu vor fi corectate în viitorul apropiat.

Semnarea unui astfel de Act ar trebui să reprezinte o bună lecție pentru diplomația Moldovei și pentru Guvern, despre cum nu trebuie negociat și validat un astfel de Program ținând cont de miza Nistrului pentru Moldova. Metaforic vorbind, Nistrul reprezintă "coloana vertebrală" a Republicii Moldova care demult nu mai este un subiect de ordin ecologic, ci de securitate națională. Iar Programul bazinal cu care a fost recent "înarmorat" are o importanță cel puțin similară cu cea a Acordului de Funcționare a CHE Nistreen aflat în negociere de mai mulți ani.

Examinarea preliminară a acestui document scoate în evidență câteva lucruri:

- Programul se focusează pe un singur proiect internațional, cel al GEF/OSCE și elimină practic orice alt input analitic venit din partea unor proiecte internaționale relevante desfășurate în paralel
- Directivele europene incluse în Program au fost introduse formal, selectiv și insuficient pentru a acoperi în totalitate guvernarea corpurilor de apă și a ecosistemelor de care acestea depind
- Angajamentele Ucrainei pe partea de împădurire nu sunt proporționale cu cele ale Moldovei
- Lipsesc angajamentele Ucrainei de a coopera și face schimb de informații hidraulice relevante, oferite la timp și în măsură suficientă cu partea moldovenească
- Investițiile în infrastructura verde sunt slab conturate în Program
- Mecanismele de compensare a pagubelor lipsesc cu desăvârșire
- Programul a fost semnat în grabă

Dacă nu vor fi îndepărtate în cel mai scurt timp aceste limitări nu vor avea decât efectul de a compromite acest Program de la bun început. Și care nu va stopa în nici un fel degradarea continuă a apelor de suprafață, de adâncime, biodiversității, ecosistemelor și comunităților din Bazinul Fluviului Nistru până în 2035 așa cum pretinde că își propune.

Vom arăta punctual care sunt limitările acestui Program și cum pot fi ele depășite.

1. Materialul analitic limitat care stă la baza Programului.

Așa cum indică acest Program¹, el va fi ghidat de concluziile studiului de diagnostic tranșional al fluviului Nistru, implementat de OSCE în perioada 2017 - 2020. Acest fapt este una din golurile majore ale acestui Program, strecurat intenționat de partea ucrainiană și fără nici un fel de reacție de partea moldovenească. În acest sens ar trebui amintit că în bazinul fluviului Nistru au fost implementate mai multe proiecte de care nu s-a ținut cont.

Mai exact pe lângă Studiul de Diagnostic și o mică componentă a acestuia dedicată impactului lacurilor de acumulare și hidrocentralelor asociate pe Nistru (CHE1, CHE2, Centrala de Acumulare prin Pompaj, Hidrocentrala Dubăsari) finanțat de GEF și implementat de OSCE, în paralel s-au petrecut alte două studii acoperind exclusiv acest subiect. Este vorba de *Studiul de impact de mediu și social al complexului energetic Nistrean*, implementat de PNUD Moldova cu suportul Guvernului Suediei. Și de un proiect implementat de un consorțiu de patru instituții academice și de cercetare din Ucraina, Moldova și România *“Crearea unui sistem de monitorizare transfrontalieră inovatoare a transformărilor ecosistemelor râurilor din bazinul Mării Negre sub impactul dezvoltării hidroenergetice și al schimbării cliimei (“HydroEcoNex”)* finanțat printr-un program al Uniunii Europene *“Black Sea Cross Border Cooperation”*.

Acest lucru trebuie corectat în mod urgent, deoarece un singur studiu nu poate capta și reflecta în totalitate toate riscurile, impacturile existente și probabile, directe și indirecte, de scurtă/medie/lungă durată produse de această infrastructură complexă. Toate aceste 3 proiecte au atras expertiză națională și internațională diferită, au avut acces la seturi de date diferite, cu echipe diferite și în cele din urmă au ajuns probabil la concluzii care diferă. Prin urmare Programul Strategic pe Nistru pentru anii 2021 - 2035 trebuie să înglobeze rezultatele, concluziile și recomandările tuturor celor trei proiecte internaționale, nu doar a unui simplu studiu de diagnostic sau a sub-studiului său dedicat în mod limitat hidrocentralelor.

În plus, merită amintit că partea ucrainiană a insistat în ajunul celei de a doua ședințe a Comisiei Nistrene care a avut loc la Kiev în aprilie 2019, ca pe lângă proiectul GEF/OSCE să fie prezentate și celelalte două proiecte menționate mai sus (PNUD/Guvernul Suediei și cel al consorțiumului academic *“HydroEcoNex”/Black Sea Cross Border Cooperation*). Partea moldovenească a acceptat aceste propuneri, iar la ședința Comisiei moldo-ucrainiene dedicate fluviului Nistru de la Kiev din 4-5 aprilie 2019, scopul/obiectivele și așteptările celorlalte două studii au fost prezentate de către managerii celor două proiecte în ședințe publice. Prin urmare, apare cel puțin starniu că prezentarea rezultatelor și concluziilor celor două proiecte nu se regăsește în agenda ședinței de la Chișinău din 28-29 octombrie 2021.

Așa cum partea ucrainiană a insistat ca toate cele trei proiecte menționate mai sus să fie prezentate la a II-a ședință a Comisiei Nistrene în stadiul de implementare la care se aflau atunci, exact la fel partea moldovenească ar trebui să insiste ca rezultatele și rezumatul acestor studii să fie prezentate la cea de a III-a ședință a Comisiei Nistrene de la Chișinău din 28-29 octombrie 2021.

¹ A se vedea versiunea în rusă a Programului Strategic de Acțiuni pentru Bazinul Hidrografic al fluviului Nistru pe perioada anilor 2021-2035 în engleză https://dniester-commission.com/wp-content/uploads/2021/04/joint-statement-signed-4-languages-SAP_Eng.pdf. Și în limba rusă https://dniester-commission.com/wp-content/uploads/2021/04/joint-statement-and-SAP_Rus-Md-Ukr.pdf

2. Includerea selectivă în Program a Directivelor Europene.

Programul dat nu menționează în nici un fel Acordurile de Asociere ale Moldovei și Ucrainei la Uniunea Europeană și nici angajamentele pe partea Directivelor de mediu ale celor două țări asumate în cadrul Comunității Energetice.

În Program se menționează doar că se va ține cont de Directiva 2000/60/CE privind cadrul de politică comunitară în domeniul apei, Directiva 91/271/EEC privind tratarea apelor reziduale urbane; Directiva 91/676/EEC privind nitrații, Directiva 80/778/EEC privind calitatea apei destinate consumului uman și Directiva 92/43/EEC privind habitatele.

Ce implică acest lucru? Cu excepția Directivei privind habitatele, toate celelalte Directive lovesc în chestiunea calității apei și indirect în problema (inexistenței) stației de tratare a apelor reziduale de la Soroca (deși stații de tratare a apelor reziduale nu există nici la Moghilev Podolsk sau Iampol, orașe localizate pe malul ucrainian al Nistrului). Dificultăți similare au și alte orașe amplasate în vecinătatea acestui curs de apă transnațional. În mod similar Directiva privind nitrații limitează sursele de poluare la îngrășămintele chimice folosite în sectorul agricol.

Este o astfel de abordare cuprinzătoare? Cu siguranță nu. Problemele fluviului Nistrului nu se rezumă doar la calitatea apei, ci mai ales la cantitatea apei, la modul în care este gestionată această cantitate și la presiunile pe ecosisteme care decurg din această gestionare.

Prin urmare, blocul de legislație europeană deja menționată ar trebui completat de un bloc adițional de Directive care există în angajamentele internaționale ale Moldovei și Ucrainei prin Acordurile de Asociere și Tratatul Comunității Energetice. Aceste Directive adiționale ar trebui să ghideze, să prevină și să diminueze o paletă cât mai cuprinzătoare de probleme și riscuri în context bazinier.

Care sunt Directivele din Acordurile de Asociere ale Moldovei și Ucrainei care ar trebui să completeze acest Program și mai ales de ce trebuie ele incluse în acest document strategic?

- *Directiva 2011/92/UE privind evaluarea efectelor proiectelor publice și private asupra mediului.* În tot bazinul Nistrean există numeroase obiecte cu impact transfrontalier a căror construcție sau extindere, cer evaluarea impactelor de mediu. Directiva aceasta a fost amendată de câteva ori și conține cadrul și elementele pentru petrecerea evaluărilor impactelor de mediu într-un mod clar, detaliat, uniformizat.
- *Directiva 2007/60/EC privind evaluare și gestionarea riscului de inundații.* Nu este clar cum vor lupta împotriva inundațiilor Guvernele cele două state neaplicând Directiva relevantă în acest scop, deși cuvântul "inundație" este menționat de cel puțin 26 de ori în acest document.
- *Directiva 2008/98/EC privind deșeurile.* Aceasta Directivă nu se rezumă doar la deșeurile casnice sau municipale pe care se insistă în textul Programului până în 2035. Această Directivă pune în aplicare o ierarhie mai largă a deșeurilor și, în conformitate cu principiul „poluatorul plătește” cere ca acoperirea costurilor de eliminare a deșeurilor să fie acoperită de către deținătorul lor. Fentarea ei din Program la fel nu se explică.
- *Directiva 2009/147/EC privind conservarea păsărilor sălbatice.* Există cel puțin 2 zone umede de importanță internațională de partea Moldovei a bazinului Nistrean și câteva zone umede de partea

ucrainiană populate de numeroase specii de păsări sălbatice, unele din ele intrate în Cărțile Roșii ale ambelor state.

- *Directiva 96/82/EC privind controlul asupra riscului de accidente majore care implică substanțe periculoase.* Directiva conține în anexe setul de substanțe care provoca accidente industriale și obligativitatea de a anunța statele care sunt afectate în context transfrontalier. Ținând cont de existența unor obiecte în zona bazinului Nistean cu risc sporit de accidente transfrontaliere, ocolirea acestei Directive la fel este nejustificată.
- *Directiva 2003/35/CE de instituire a participării publicului la elaborarea planurilor și programelor privind mediul.* În ultimii ani s-a dat o bătălie permanentă pentru ca vocea publicului și comunităților afectate de acțiunile și inacțiunile din bazinul hidrografic Nistean să fie auzite. Includerea acestei Directive în Programul Startegic până în 2035 ar instituționaliza o practică pentru ca vocile acestor comunități să fie auzite cel puțin de acum încolo.

În același timp merită a fi menționată logica și blocul de Directive europene pe partea de mediu trecute în Tratatul Comunității Energetice, a cărui membre semnatare sunt Moldova și Ucraina și care au relevanță directă pentru modul în care sunt gestionate resursele de apă în context bazinal și transnațional:

- *Directiva 2014/52/UE privind evaluarea efectelor anumitor proiecte publice.* De la aderarea Moldovei în 2010 și Ucrainei în 2011 la Tratatul Comunității Energetice, această Directivă a fost amendată de două ori. Inițial ea fost cunoscută sub cifra Directiva 85/337/CE, iar ulterior amendată prin mai noua Directivă 2011/92/UE. În toată această perioadă această „biblie” a guvernantei de mediu la nivel comunitar nu a fost inclusă în nici un plan de cooperare transfrontalieră din cadrul bazinului Nistean. Nu a fost considerată de nici un proiect major cu efect transfrontalier care afectează resurselor de apă din Nistru. Și nici măcar nu a fost amintită în Tratatul de la Roma dintre Moldova și Ucraina din 2012 privind protecția și utilizarea durabilă a bazinului Nistru.

În acest context trebuie amintit că perioada de negociere și pre-aderare a Moldovei și Ucrainei la Comunitatea Energetică din anii 2006 – 2009 a corespuns cu perioada de implementare a proiectelor Nistru 1, Nistru 2 și Nistru 3², din anii 2004 – 2011 care au pregătit semnarea Tratatului de la Roma. Cu siguranță ar fi existat spațiu și justificare pentru includerea acestei Directive în Tratatul de la Roma.

Această greșeală poate fi reparată acum, prin includerea acestei Directive în Programul Strategic de acțiuni în bazinul hidrografic al Nistrului până în 2035.

Sabotarea aplicării acestei Directive în cooperarea transfrontalieră de către partea ucrainiană și reacția pasivă a Moldovei pe această dimensiune se petrece din contul bunăstării și intereselor comunităților, oamenilor, ecosistemelor din zona bazinului Nistean.

² <https://unece.org/environment-policy/water/areas-work-convention/projects-eastern-europe>

- *Directiva 2004/35/EC privind răspunderea, prevenirea și repararea daunelor aduse mediului.* Programul Strategic în bazinul hidrografic al Nistrului până în 2035 nu stabilește mecanismele de prevenire, răspundere și compensare a prejudiciilor cauzate de activitățile antropice în bazinul hidrografic Nistrean. Chiar dacă există mecanisme naționale pentru compensarea unor activități ce produc daune în spațiul legal al Ucrainei și Moldovei, nu există un astfel de mecanism pentru activitățile cu impact transfrontalier în context bazinal. La fel nu există un astfel de mecanism pentru obiectele care se întind pe teritoriul ambelor state și pot avea efecte transfrontaliere.

Fără un astfel de mecanism, poluarea sau provocarea daunelor cu impact de mediu și social transfrontalier nu are cum fi descurajată.

Această Directivă stabilește clar direcțiile compensării: repararea daunelor aduse apelor, speciilor, habitatelor naturale protejate și repararea daunelor aduse solului. Ariile de acoperire, însă, ar putea fi completate cu alte categorii afectate care nu sunt incluse în Directivă cum ar fi populația și agenții economici datorită poluării unor factori de mediu, luându-se în considerație că zona Bazinului hidrografic Nistrean este o zonă cu densitatea mare a populației și activitate economică intensă.

Directiva pentru daunele aduse mediului a intrat în vigoare începând cu 1 ianuarie 2021 în spațiul Comunității Energetice. Din acest punct de vedere este greu de înțeles de ce ambele state au desconsiderat-o, ținând cont de faptul ca la data semnării Programului pe Nistru până în 2035 ea era deja în vigoare. La fel nu este clară poziția Secretariatului Comunității Energetice pe marginea acestei scăpări.

- *Directiva 2001/42/CE privind evaluarea efectelor anumitor planuri și programe asupra mediului.* Articolul 7 al acestei Directive explică clar că în cazul Planurilor și Programelor cu impact transfrontalier se consultă și partea afectată, inclusiv și publicul din țara afectată. Și această Directiva a fost ignorată de parcă în perioada 2021 – 2035 nu vor mai fi elaborate Planuri și Programele în bazinul hidrografic Nistru.
- *Directiva 79/409/CEE privind conservarea păsărilor sălbatice.* A se vedea comentariul de mai sus legat de Directiva 2009/147/EC.

Pe lângă cadrul legal European amintit în cele două tratate de mai sus, ar mai trebui specificat că Programul este văduvit și de Directiva 2006/118/CE privind protecția apelor subterane, chiar dacă protecția apelor subterane se numără printre sarcinile acestui Program.

Rezumând, Programele și Planurile bazinale de acțiuni nu se rezumă doar la Directiva europeană a apei 2000/80/CE. Această Directivă oferă doar fonul sau cadrul general de cooperare în context bazinal. Setul de legislație, regulamente și politici europene relevante protecției apelor și ecosistemelor care depind de această resursă este mult mai larg. În acest sens statele europene care semnează programe sau planuri de acțiuni la nivel bazinal hidrografic sunt libere să includă oricare altă Directivă relevantă pentru a scoate, atenua, descrește sau elimina din presiunile și riscurile care planează asupra corpurilor de apă transfrontaliere. Fără setul de Directive sugerat mai sus, Programul de Acțiuni Strategice pe Nistru rămîne unul stufos și formal și care în esență nu atinge fondul problemelor acestui fluviu.

3. Pădurile și împădurirea – veriga slabă a Programului.

Subiectul împăduririi zonei bazinului Nistrean Este veriga slabă a acestui Program și printre cele mai principiale puncte lipsă. Indicatori elementari ca numărul de arbori plantați (milioane sau miliarde) sau suprafețe plantate (număr de hectare) cu ținte specifice pe termen scurt, mediu și lung pînă în anul 2035 pur și simplu lipsesc.

Dacă pe partea moldovenească angajamentele par clare, atunci pe partea ucraineană, Guvernul Ucrainei nu-și ia nici un angajament clar de împădurire a Bazinului Nistrean pe teritoriul său.

Nu putem vorbi de mitigarea schimbărilor climatice și diminuarea deșertificării în bazinul fluviului Nistru fără un Program masiv de împădurire. Nu poate fi vorba nici de conservarea resurselor acvatice, prevenirea inundațiilor și diminuarea efectelor secetelor fără stoparea defrișărilor la scară mare în zona Carpaților ucrainieni. Este cunoscut că între 70%-80% din volumul apelor de suprafață ale Nistrului se formează anume în afluenții Nistrului și izvoarele acestui fluviu în Zona Nistrului Superior și de Mijloc, aflate pe segmentul ucrainian al acestui corp de apă. Efectul despăduririlor masive din această țară a fost cel mai recent ilustrat de inundațiile din primavara/vara anului 2020 care au afectat comunități și suprafețe mari din Vestul Ucrainei.

Care sunt implicațiile lipsei unui angajament și indicatori clari de împădurire din partea Ucrainei?

Chiar dacă la un moment dat se va ajunge la semnarea Acordului de funcționare a CHE Nistrean prin fixarea unor debite de apă care să reflecte necesitățile/cerințele/interesele părții moldovenești (ex. 130 m³/secundă debit minim permanent și 800 m³/sec debit asociat deversărilor de primăvară), acest debit nu va putea fi asigurat de partea ucrainiană din simplul motiv că efectiv va lipsi volumul de apă fixat în aceste Acord. Așa cum a fost explicat și cu alte ocazii³ zonele împădurite acționează ca un acumulator al precipitațiilor sau ca un burete care le înmagazinează astfel încît în perioade de precipitații abundente apa este depozitată, iar în perioade mai secetose este eliberată în cursurile de apă. Cu alte cuvinte în perioade de precipitații masive, ariile forestiere ale Carpaților ucrainieni ar fi prevenit inundațiile dramatice pe tot cursul superior, de mijloc și inferior al Nistrului, iar în perioadele secetoase ar fi fost mai puțin agresive din punctul de vedere al asigurării unui volum și debit de apă echilibrat pe întregul curs al Nistrului.

Rezumînd, lipsa unor indicatori clari de împădurire cu ținte clare (pe termen scurt, mediu și lung) nu angajează Ucraina la absolut nimic și nu garantează Moldovei debitele pe care le va solicita, chiar dacă acestea ar putea fi argumentate științific. Lipsa volumului de apă solicitat de partea moldovenească va putea fi ușor invocat de către partea ucrainiană ori de cîte ori va fi cazul la determinarea debitelor anuale din cadrul Comisiei Interdepartamentale Ucrainiene a Apelor (cu sau fără participarea Moldovei la această Comisie ucrainiană) pentru segmente ale Nistrului cum ar fi cel din aval de Complexul Hidroenergetic Nistrean.

4. Schimbările climatice – un factor real tratat unidimensional

Programul menționează de peste 50 de ori termenul de schimbări climatice, sugerînd astfel că acestea ar fi factorii de stres principali ai Nistrului. Chiar dacă factorii climatici nu pot fi neglijați, presiunile pe ecosistemul bazinului fluviului Nistru origineză în primul rînd în factorii antropici: regim hidrologic al Nistrului afectat longitudinal și latitudinal de baraje/diguri/lacuri de acumulare, regim defectuos de exploatare a cascadei de hidrocentrale amplasate pe Nistru, despăduriri masive în partea de Vest a

³ https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/analytical-report_impact-of-hydro-infrastructure-dniester_en_0.pdf

Ucrainei și tăierile ilegale pe teritoriul Moldovei, contaminări cu produse petroliere, poluare cu produse chimice utilizate în agricultură, riscuri asociate depozitelor de produse chimice amplasate în apropierea unor afluenți importanți ai Nistrului, deversarea apelor municipale netratate.

Cumulat, presiunea acelor factori induși de activitatea umană depășește în impact așa numitul factor climatic.

Prin urmare, anume acești factori de risc ar trebui desfășurați cu mai multe date, cunatificați și monitorizați cu indicatori mai clari și în ultimă instanță adersați cu acțiuni care pot genera schimbări măsurabile. Nu descrierile vagi și deplasarea accentelor pe schimbările climatice așa cum sunt prezentate acum în acest Program strategic.

Deși nu o spune în mod direct, enunțarea ostentativă a termenului de “schimbări climatice” vine să sugereze că resursele de apă, resursele forestiere, biodiversitatea și eco-sistemul Nistrului în ansamblu este influențat de schimbările climatice la nivel global. Afectarea Moldovei de schimbări climatice este un lucru cert. Datele ONU arată că până în 2040, va crește de 4,5 ori riscul de a avea o secetă severă în țară, iar până în 2080, 2/3 din resursele de apă disponibile astăzi ar putea să sece⁴. Cu toate aceste este necesară delimitarea factorilor locali de factorii globali ai schimbărilor climatice.

În acest sens ceea ce uită să comunice acest Program strategic sunt alte două lucruri:

- a. Primul este că efectele produse de schimbările climatice asupra resurselor de apă din zona bazinului hidrografic al Nistrului sunt amplificate inclusiv de lacurile de acumulare de pe acest fluviu. Este bine cunoscut că drept urmare a lărgirii suprafeței oglinzii apei din aceste lacuri crește și suprafața de evaporare și astfel și a pierderilor de apă. Prin urmare ar fi mai mult decât recomandabil ca Programul Strategic pe Nistru până în 2035 să clarifice cantitatea de apă piedută anual de Nistru ca urmare a acestui proces.
- b. A doua chestiune mai puțin examinată de proiectele din ultimii ani din zona bazinului Nistrean ține chiar de schimbarea microclimei sub impactul lacurilor de acumulare și infrastructura hidroelectrică. Altfel spus este necesară înțelegerea și evidențierea faptului că chiar lacurile de acumulare sunt declanșatori ai schimbării climei la nivel local. Studiile climatice solide arată că microclima poate fi schimbată de infrastructura hidroelectrică prin indicatori ca temperatura aerului, precipitații, acoperirea cu nori, ceață, vânt. Bunăoară cercetările făcute pe serii de timp de zeci de ani pe lacuri de acumulare din Rusia indică influența asupra climei locale în zone care se extind de la câțiva zeci de metri la câțiva zeci de kilometri din zona lacului de acumulare în amonte și până la câteva sute de kilometri în aval de zona lacului de acumulare.⁵ De obicei aria de impact se restrange de la Nord la Sud. În același timp rezultatele cercetărilor petrecute asupra a 92 de rezervoare mari de apă din SUA arată că influența lor cea mai mare este asupra zonelor cu climat Mediteranean și semi-deșert, iar cel mai mic impact este resimțit de zonele climatelor umede⁶.

⁴ <https://agora.md/stiri/85899/republica-moldova-este-una-dintre-cele-mai-vulnerabile-tari-europene-la-schimbarile-climatice-arata-rezultatele-unui-studiu-al-onu>

⁵ Tatiana A. Tashlykova “Changes in local climate in the neighbourhood of the Ust-Ilimsk water reservoir on the Angara, Russia”, Univesrity of Silesia, Environmental & Socio-economic Studies, 2013, p.14
<https://sciendo.com/pdf/10.1515/enviro-2015-0002>

⁶ Idem

Prin urmare un al doilea bloc legat de schimbările climatice din Programul Strategic pe Nistru pînă în 2035 ar trebui să definească indicatorii relevanți și să stabilească impactul asupra microclimei și suprafețele afectate de CHE Nistrean în aval și în amonte de această infrastructură.

În concluzie, accentele legate de schimbări climatice din acest Program ar trebui puse pe factorii de risc care pot fi localizați, controlați și preveniți de activitățile socio-economice curente, recente și planificate și mai puțin pe factori greu cuantificabili sau care nu explică în aceeași măsură presiunile puse pe ecosistemul fluviului Nistru cum ar fi factorii globali ai schimbărilor climatice.

5. Construcțiile hidraulice

Din plan lipsește trimiterea la schimbul de informații privind construcțiile hidraulice, regimul lor de exploatare și controlul comun. Or în Programele Strategice ale altor râuri din Sud-Estul Europei schimbul de informații hidraulice și a modului de operare a hidrocentralelor este expres prevăzut în cooperarea dintre țările care se află în aval și în amonte de aceste construcții. Bunăoară în Planul de Acțiuni privind cooperarea transfrontalieră extinsă a bazinului râului Drina, râu care delimitează o bună parte a hotarului dintre Bosnia și Serbia și care adăpostește 3 mari hidrocentrale (CHE Zvornik, CHE Bajina Bašta, și CHE Višegrad) schimbul de informații hidraulice este prevăzut expres în planul lor de cooperare bazinală.

Ce se întîmplă în cazul “cooperării” moldo-ucrainiene în prezent? Cu excepția unui Regulament tehnic de exploatare a CHE Nistrean, pus la dispoziție spre consultări părții moldovenești în 2017, partea ucrainiană nu a pus la dispoziția Guvernului Moldovei nici un alt set de date relevant construcțiilor sale hidroelectrice și hidrotehnice care ar scoate în lumină într-o măsură mai mare impactele produse de CHE Nistrean.

Guvernul Ucrainei în ciuda a cel puțin 3 scrisori oficiale venite din partea Guvernului Moldovei pe parcursul anilor 2019 și 2020 a neglijat și nu a furnizat informația solicitată. Solicitățile se refereau la documentație și seturi de date detaliate de ordin hidraulic privind barajele, deversorii și alte echipamente hidromecanice (dimensiuni, niveluri de diguri, porți) avînd drept scop înțelegerea configurării reale a acestei infrastructuri hidrotehnice.

Alte informații cheie precum batimetriile din cele două mari lacuri de acumulare a CHE-1 și CHE-2, lucrările legate de adîncirea și lărgirea acestor lacuri, topografia lacurilor de acumulare și a zonei adiacente lor pentru a înțelege pierderile și infiltrările de apă produse de aceste lacuri, gradul de seismicitate a zonei, la fel nu au fost împărtășite pînă acum cu partea moldovenească.

Această informație ar fi permis elaborarea unui model hidraulic pentru a simula aplicabilitatea Regulilor de funcționare a CHE Nistrean în diferite perioade ale anului astfel încît autoritățile moldovenești să aibă o bază pentru înțelegerea cît mai clară a implicațiilor viitoarei dezvoltări a CHE Nistrean.

De asemenea partea ucrainiană nu a oferit accesul la datele legate de volumul de apă debitat în timp real (la fiecare 15 minute sau maxim la fiecare 60 de minute timp de 24/24 h) de la toate cele trei hidrocentrale (CHE-1, CHE-2, CHEAP). Mediile zilnice și lunare nu sunt suficiente pentru luarea unor decizii credibile, sustenabile și finale pentru aprobarea Regulilor Tehnice propuse în 2017.

În lipsa acestor date este absolut neclar în baza căror documente tehnice, schițe, planuri, construcții recente, calcule și simulări partea moldovenească ar trebui să accepte și să semneze Regulile tehnice propuse de partea ucrainiană în 2017.

6. Infrastructură verde vs infrastructura gri.

Cu excepția angajamentelor de împădurire din partea Moldovei, Programul nu este foarte clar în privința soluțiilor și infrastructurii verzi pe care le propune. Cu excepția propoziției din declarația comună că vor fi “restaurate ecosistemele Nistrului” și trimiterea la o măsură secundară din Directiva cadru privind apa legate de “restaurarea și reabilitarea zonelor umede”, Programul nu conține nici o detaliere, exemplificare sau indicator legat de investițiile în infrastructura verde.

Programul nu descrie cel puțin starea generală a ecosistemelor protejate de apă dulce, inclusiv referințe explicite la starea de conservare a habitatelor sau speciilor. Nu sunt definite cantitatea și calitatea apei necesare pentru obținerea unei stări bune a acestora. Nu sunt identificate lacunele din managementul actual al stării de lucru în Bazinul Fluviului Nistru.

În Program nu sunt identificate ecosistemele de apă dulce care vor beneficia de restaurare. Programul nu listează prioritățile de restaurare ecologică și criteriile în baza cărora vor fi listate aceste priorități.

Programul nu indică o țintă finală pentru 2035 (ex. număr de km sau km²) de ecosisteme de apă dulce care urmează să fie restaurate, abordând diferite tipuri de ecosisteme (ex. râuri, câmpii inundabile, lacuri, estuare etc). Programul nu face trimitere nici la ținte intermediare (2025, 2030 sau chiar mai restrânse). Indicatori precum cantitatea și dinamica debitului de apă, structura și substraturile albiilor nu sunt definite în monitorizarea acestui Program.

Aceste deficiențe ar trebui clarificate la această etapă în Program deoarece ele reprezintă baza de pornire a reconstrucției și investițiilor verzi. Bunele practici și tehnologiile “green” au ieșit de mult din etapa testărilor de laborator sau cercetărilor științifice și sunt aplicate pe larg în restaurarea zonelor inundabile a râurilor, pădurilor, zonelor umede și a modului în care este apa gestionată într-un mod sustenabil.

Bunăoară în cazul diminuării impactelor produse de inundații infrastructura verde prevede plantarea vegetației în zona de izvoare a râurilor și în aval spre zonele riverane pentru a reduce spălările de apă abundente și eroziunea. La fel investițiile verzi includ și plantări ale câmpurilor inundabile. Prin comparație, opțiunile de infrastructură “gri” includ întărirea malurilor râurilor, dragarea râurilor și ridicarea caselor.

Programul de Acțiuni Strategice pe Nistru 2021-2035 spune ce conține Directiva cadru privind apa, oferind câteva opțiuni care ar putea fi considerate drept investiții verzi. Programul, însă, nu spune care de facto vor fi aceste investiții. În plus, în cazul unor opțiuni “gri” precum opțiunea “desalinizării” o astfel de investiție este cel puțin fantezistă pentru țări ca Moldova din cauza costurilor extrem de mari, dar și a lipsei de acces a Moldovei la mări sau alte surse mari de apă.

Așa cum arată rezultatele investițiilor verzi din alte state, în aproape toate circumstanțele opțiunile de reabilitare ecologică prin infrastructură “verde” s-au dovedit a fi mai rentabile decât infrastructura “gri” (adică soluții ingineresti). Altfel spus iarba, vegetația și copacii sunt preferabile tevilor, turbinelor și betonului. Bunăoară, atunci când se iau în calcul atât daunele evitate de inundații, cât și beneficiile serviciilor ecosistemice pe care le oferă infrastructura ecologică, opțiunile ecologice au avut, în general, valori nete actuale (adică valoarea tuturor beneficiilor nete în timp, exprimate în valoarea banilor în prezent) pozitive și superioare opțiunilor gri. Exemplul Insulei Fiji indică că plantarea tampoanelor riverane a fost cea mai eficientă opțiune din punct de vedere al costurilor, cu raporturi costuri-beneficii de până la 21,6; împădurirea captărilor superioare oferind cele mai mari beneficii nete absolute, chiar dacă au fost

atinse cu costuri semnificative.⁷ Acesta este doar un exemplu din numeroase altele care ar putea fi aplicate în intervențiile pretins strategice ale Programului de 15 ani.

Totodată, investițiile în infrastructura verde pot diminua din efectele secetelor, aridității, deficitului de apă și deșertificării care conform celor mai recente modelări climatice vor afecta dramatic Moldova în următorii ani.

Prin urmare Programul ar trebui revizuit, cu indicarea clară a indicatorilor, țințelor, suprafețelor și angajamentelor fiecărui semnatar pe partea de investiții în infrastructură verde.

7. Mecanismele de compensare.

Programul Strategic de acțiuni pentru bazinul hidrografic al fluviului Nistru pentru anii 2021 – 2035 face trimitere la “princiipiile de recuperare a costului pentru serviciile de/cu apă”. Din tabelul cu acțiuni și activități poate fi înțeles că acestea se referă la investiții în tratarea apei necesare proceselor industriale și la taratarea apei folosită la nivel municipal de gospodării. Tratarea apelor uzate din fabrici și uzine este de la sine înțeles necesară pentru a preveni poluarea corpurilor de apă. Faptul că gospodăriile ar trebui să achite sau investească individual acolo unde nu există serviciu centralizat de apă/canalizare la fel este un lucru evident.

Din păcate Programul nu face nici o trimitere la principiile economice de recuperare a costurilor de tip “poluatorul plătește pentru” finanțarea/compensarea/restaurarea ecosistemelor de apă dulce sau și mai grav pentru eventualele daune aduse populației, comunităților, mediului economic de către activitățile economice cu impact transfrontalier.

În acest sens trebuie accentuat că există o serie de activități și industrii care poluează intens Nistrul în zona de amonte. Acestea sunt activitățile miniere (săruri de potasiu, sulf, gaze, petrol, materiale de construcție etc.); industriile chimice, rafinării de petrol, fabricile de mașini, industriile alimentare și textile. Cele mai poluante industrii care populează Nistrul sunt concentrate în partea superioară a bazinului (regiunile Lviv, Ternopil și Ivano-Frankivsk), unde râul Nistru colectează 70% din debitul său.⁸

La aceste surse de poluare ar putea fi adăugate depozitele mari de înmagazinare a unor deșeuri chimice localizate în preajma unor afluenți pe partea superioară sau de mijloc fluviului Nistru.

Existența acestor surse de poluare pe lângă reglementările la nivelul legislațiilor interne ale Ucrainei și Moldovei ar trebuie încadrate și într-un mecanism de compensare transnațional, astfel încât să existe un filtru aditional de responsabilitate a operatorilor acestor industrii și activități, siguranță din partea comunităților și celor 8 milioane de oameni din bazinul Nistrian că sunt luate măsuri adiționale care să descurajeze poluarea panzelor de apă de suprafață și subterană a acestui perimetru hidrografic. Și că există predictibilitate și încredere între cele două state că în cazul producerii unor incidente nedorite problemele care pot apărea sunt lămurite într-un spațiu legal reciproc acceptat, cu implicații financiare rezonabile proporționale prejudiciilor cauzate.

⁷ <https://environment-review.yale.edu/green-versus-gray-infrastructure-economics-flood-adaptation-fiji-0>

⁸ <https://www.osce.org/files/f/documents/4/8/104057.pdf#:~:text=The%20Economy%20Within%20Ukraine%2C%20the%20Dniester%20River%20sustains,oil%20refineries%2C%20machine-building%20plants%2C%20food%20and%20textile%20industries.>

În lipsa unui astfel de mecanism, nu există instrumente de precauție și preîntâmpinare a producerii unor accidente similar celui din Caluș (Ucraina) din 1983. Atunci barajul unui combinat de pesticide cu peste 1,5 milioane de deșeuri au pătruns în Nistru afectând semnificativ ecosistemul râului. Mai recent, urmare a gestionării defectuoase a CHE Nistreen pe fonul precipitațiilor abundente din vara anului 2008, în aval de CHE Nistreen au avut loc inundații masive pe teritoriul Republicii Moldova. Nici în primul și nici în al doilea caz nu au existat mecanisme de recuperare a pagubelor produse. Lipsa acestor mecanisme nu descurajează și nu elimină riscul producerii pe viitor a unor accidente cu efecte și mai dezastruoase.

Lipsa unui mecanism compensatoriu transnațional ridică câteva întrebări:

- Care sunt măsurile, modalitatea de compensare și debitul de apă care va trebui deversat de partea ucrainiană în cazul poluării Nistrului pentru a purifica și curăța Nistrul în cazul deversării unor deșeuri pe baza îngrășămintelor de potasiu?
- Cine și cum achită comunitățile distruse de inundații?
- Dar pe cele părăsite ca urmare a secetei hidrologice induse artificial?
- Cine acoperă costul vieților pierdute?
- A crizelor epidemice sau sanitare?
- A afacerilor și sistemelor economice locale distruse?

În acest sens aplicarea Directivei 2004/35/EC privind răspunderea, prevenirea și repararea daunelor aduse mediului, menționată în secțiunea 2 a acestui policy brief, dar și a altor instrumente de compensare cunoscute și acceptate de practica internațională ar da consistența care lipsește Programului Strategic de acțiuni pe Nistru 2021 – 2035.

8. Semnarea în grabă și legalitatea Programului transnațional

Acest Program este cel puțin la fel de important precum Acordul de Funcționare a CHE Nistreen dacă nu chiar mai important. De ce? Odată aprobat acest Program și determinate acțiunile lui de intervenție pe 15 ani înainte, lucrurile practic vor fi bătute în cuie. Documentul nu va mai putea fi amendat substanțial.

Așa acum s-a observat deja din practica proiectelor precedente dedicate Nistrului, acțiunile planificate sunt greu de amendat, schimbat sau remodelat în mod substanțial din cauza constrângerilor financiare.

Totodată nu este și nu a fost niciodată în interesul Ucrainei ca astfel de planuri să fie foarte detaliate. Dacă acest plan nu este detaliat la această etapă cu cele mai arzătoare elemente pe chestiunea Nistrului care afectează Moldova, acest lucru nu va fi relevant mai târziu. Sau invers, va fi prea târziu pentru a mai remedia ceva din ceea ce poate fi făcut, prevenit la acesta etapă. Amendarea sa ar putea dura ani, cu consecințe ireversibile pentru fluviu, care pot fi prevenite acum.

Prin urmare rediscutarea și amendarea acestui plan ar trebui să se producă în următoarele săptămâni, nu peste 5 ani de acum încolo.

Din partea Moldovei Programul a fost Semnat de un Secretar de Stat interim într-un Guvern provizoriu și fără competențe pe chestiuni legate de mediu.

Legea cu privire la Tratatul Internațional și Legea cu privire la Guvern ar trebui consultate pentru a verifica legalitatea semnării acestui Program transnațional.

RECOMANDĂRI

- i. Guvernele celor două state semnatare ar trebui să ia în considerație toate studiile dedicate gestionării apelor în bazinul hidrografic Nistrean în calitate de material analitic la formularea Programului de Acțiuni Strategice pe Nistru pînă în 2021-2035. Nu doar un singur studiu, rezultat dintr-un singur proiect. Focusarea pe un singur studiu nu poate capta toate presiunile și toți factorii de risc care afectează ecosistemele Nistrului. De asemenea, un singur studiu nu acoperă în detaliu nici cei mai mari factori de risc.
- ii. Sabotarea includerii Directivelor cheie pe partea de mediu din Acordurile de Asociere ale Moldovei și Ucrainei (ex. impact de mediu, impact strategic de mediu și compensarea prejudiciilor), precum și Directivele de mediu din Tratatul Comunității Energetice către partea ucrainiană distrag atenția de la anumite riscuri de mediu care planează asupra Nistrului. Sacrificarea acestor Directive se face din contul bunăstării populației, comunităților, ecosistemelor și sistemelor economice locale ale Moldovei și Ucrainei. Prin urmare Programul de Acțiuni Strategice pe Nistru pînă în 2021-2035 ar trebui completat de un bloc adițional de Directive europene care există în angajamentele internaționale ale Moldovei și Ucrainei menționate mai sus care ar trebui să ghideze, să prevină și să diminueze o paletă cât mai cuprinzătoare de probleme și riscuri existente în Bazinul Hidrografic Nistrean.
- iii. Lipsa angajamentelor de împădurire din partea Ucrainei cu fixarea unor indicatori și termeni clari minează din start orice idee de Program conceput să prevină degradarea resurselor de apă în context transfrontalier. Indicatori elementari ca numărul de arbori plantați (milioane sau miliarde), suprafețe plantate (număr de hectare) cu ținte specifice pe termen scurt, mediu și lung pînă în anul 2035 ar trebui să completeze acest Program.
- iv. Luarea în considerație a pierderilor serviciilor ecosistemelor este obligatorie pentru a identifica și stabili măsurile compensatorii pentru restabilirea parțială a pierderilor ecosistemice asociate impactelor negative provocate de activitățile economice asupra ecosistemelor Nistrului.
- v. Programul ar trebui să ia în considerație factorii din bazinul Nistrean care sunt sursă de schimbări climatice la nivel local (factorii de presiune microclimatici). Explicarea schimbărilor climatice din bazinul hidrografic Nistrean doar prin cauzele globale reflectă doar parțial și trunchiat sursele de presiune ale fluviului Nistru.
- vi. Fără un schimb clar, sistemic și detaliat de informații privind construcțiile hidroelectrice și regimul lor de exploatare pe Nistru, Programul are un caracter formal, sec și inefficient. Iar obiectivul de îmbunătățire a regimului hidrologic al Nistrului este compromis din start. Partea ucrainiană ar trebui să pună la dispoziția părții moldovenești nu doar proiectul Regulilor Tehnice de operare a CHE Nistrean, ci și setul complet de date care au stat la baza elaborării lui, să deschidă accesul experților tehnici din Moldova și a celor internaționali la aceste facilități. De asemenea să ofere accesul la datele legate de volumul de apă debitat în timp real (la fiecare 15 minute sau maxim la fiecare 60 de minute timp de 24/24 h) de la toate cele trei hidrocentrale (CHE-1, CHE-2, CHEAP). Mediile zilnice și lunare nu sunt suficiente pentru luarea

unor decizii credibile, sustenabile și finale pentru aprobarea Regulilor Tehnice propuse în 2017.

- vii. Investițiile în infrastructura “verde” ar trebui încurajate în tot perimetrul bazinului Nistrean, atât în zonele ripariene cât și în mediile urbane. Pentru ca aceste investiții din Program să capete consistență, însă, este nevoie pentru început de o fixare clară a indicatorilor, țintelor, suprafețelor și angajamentelor fiecărui semnatar pe partea de investiții în infrastructură verde. În acest moment ele lipsesc.
- viii. Legea cu privire la Tratatul Internațional și Legea cu privire la Guvern ale Republicii Moldova ar trebui consultate pentru a verifica legalitatea semnării acestui Program transnațional.

CONCLUZII

Guvernul Moldovei renunță voluntar și inconștient la instrumente legale internaționale care îi pot proteja interesele legate de resursa strategică de apă a țării.

Programul Strategic de Acțiuni pentru Bazinul Hidrografic al fluviului Nistru pe perioada anilor 2021-2035 este cel puțin la fel de important precum Acordul de Funcționare a Complexului Hidroenergetic Nistrean care se negociază în prezent.

Menținerea acestui Program în starea și conținutul pe care îl are după semnarea sa din 31 Martie 2021 va degrada în continuare ecosistemele, bunăstarea populației și comunităților din Moldova și Ucraina care populează bazinul hidrografic Nistrean.

Suspendarea și amendarea acestui Program este necesară și trebuie petrecută cât mai curînd.